

**Можайкіна О. С.,**  
кандидат психологічних наук, доцент,  
доцент кафедри галузевих юридичних дисциплін  
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

**Бондаренко А. Р.,**  
студентка IV курсу факультету політології та права  
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

## ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ РИЗИКОВАНОЇ (ДЕВІАНТНОЇ) ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКІВ

### WAYS OF OVERCOMING RISKY (DEVIANT) BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Стаття присвячена розгляду проблемних питань впливу Інтернет-ресурсів на ризикований поведінку підлітків, а також визначено основні види девіантної поведінки та шляхи подолання зазначеного негативного соціального явища.

**Ключові слова:** підлітки, девіантна поведінка, суїцид, соціальні мережі, Інтернет.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов влияния Интернет-ресурсов на рискованное поведение подростков, а также определены основные виды девиантного поведения и пути преодоления указанного негативного социального явления.

**Ключевые слова:** подростки, девиантное поведение, суицид, социальные сети, Интернет.

The article is devoted to the issues of influence of Internet resources on adolescent risk behavior and the basic types of deviant behavior and ways to overcome these negative social phenomena.

**Key words:** adolescents, deviant behavior, suicide, social networking, Internet.

У зв'язку з інформатизацією сучасного суспільства девіантна поведінка неповнолітніх значно змінилася. З розвитком Інтернету збільшується кількість людей, які схиляються до віртуального спілкування, що призводить до руйнування загальнолюдських взаємовідносин у реальному житті, появи відповідних деструктивних станів: агресії, депресії, девіації, ризикований поведінки, суїцидальних проявів тощо. У кризові періоди життя підростаюча особистість, з цікавості або намагаючись знайти співрозмовника, однодумця та обговорити свої проблеми, може легко зайти на сайти, які пропагують насилия, жорстокість, ризикованість, агресію, суїцид як спосіб позбутися негативних емоцій та віднайти власну психологічну рівновагу.

Варто звернути увагу, що в даний час особливе місце серед найбільш відвідуваних інтернет-ресурсів посідають соціальні мережі. У лютому 2015 року соціальні мережі «Вконтакті» та «Facebook» увійшли в десятку найпопулярніших сайтів світу. Велика частина українських і зарубіжних вчених вважають, що соціальні мережі являють собою нове значиме явище не лише в мережевому просторі, але і в сучасному соціумі в цілому. Їх важливість зумовлюється такими обставинами, як можливість самореалізації для великої кількості людей, можливість активного впливу на суспільну думку, формування ланцюга новин (політики, економіки, спорту, культури, медицини, освіти, бізнесу тощо), а також створення літературних, музичних, художніх творів.

Однак не можна оминути увагою і великий негативний вплив соціальних мереж на свідомість, поведінку і дії неповнолітніх осіб. Зокрема, непокоєння викликають так звані «групи смерті» в мережі Інтернет, які приваблюють підліткове співтовариство та

мають значний вплив на девіантну ризикований поведінку, яка в подальшому призводить до суїцидів. Так, за даними Національної поліції України, станом на лютий 2017 р. Департаментом кіберполіції виявлено 434 групи «самогубства». Кількість облікових записів, яких вдалося ідентифікувати як такі, що зареєстровані на території України становить 34970 [1]. Відтак стає зрозумілим, що в даний час існує велика проблема теоретичного обґрунтування та практичної реалізації шляхів подолання девіантної поведінки підлітків, зумовленої використанням соціальних мереж.

Проблемам девіантної поведінки серед неповнолітніх присвячено велику кількість наукових досліджень у галузях психології, соціальної педагогіки, юридичної психології, кримінології, соціології тощо. Зокрема, серед вітчизняних і зарубіжних вчених можна виокремити дослідження Л.С. Дубчак, О.В. Змановської, А.Є. Личко, М.О. Малькової, О.С. Можайкіної, Л.І. Мороз, Л.А. Терещенко та інших.

**Метою статті** є визначення шляхів подолання ризикований (девіантної) поведінки підлітків, зумовленої спілкуванням у соціальних мережах.

В Україні сьогодні підлітки набагато активніше вивчають навколошній світ та швидше пізнають життя, ніж це робили їх однолітки кілька десятиліть назад. Вибір конкретного способу життя залежить від багатьох факторів, починаючи з власних вподобань і закінчуючи вподобаннями своїх кумирів. Вибір поведінки залежить від умов виховання дитини, її психологічного та емоційного розвитку, а також загальних побутових умов проживання. Якщо в сукупності дані елементи всебічно впливають на життя одного підлітка, вважаємо, що він росте здорововою, адекватною та розвиненою людиною; якщо один із перерахованих елементів відсутній або припиняє свій вплив (дає

збій), особа починає змінюватись, зокрема це стосується її поведінки. Дано поведінка може бути охарактеризована як *девіантна поведінка*, тобто така, за якої відбувається відхилення від загальноприйнятих суспільством норм [2].

Досліджуючи проблеми протиправної поведінки та особливості підліткового віку в контексті делінквентних відхилень, О.С. Можайкіна приходить до висновку, що з позиції суспільства за ступенем тяжкості можна виділити девіантну, асоціальну та делінквентну поведінку. За словами автора, делінквентна поведінка розглядається як сукупність протиправних вчинків, до яких переважно відносяться лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, дрібні крадіжки, здирництво, хуліганство тощо [3, с. 5].

Спираючись на попередні наукові дослідження О.М. Іванова та М.В. Петренко, визначають девіантну поведінку як дії та вчинки людей, що суперечать нормам чи визначенням шаблонам і стандартам поведінки. Автори акцентують, що сутність девіантної поведінки полягає в недотриманні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення взаємодії особистості й суспільства [4, с. 212].

Е. Дюркгейм ввів поняття «девіації» в соціологічну систему і сформував його типологію. Зокрема, на його думку, існує *позитивна девіація*, яка суспільством приймається, визнається важливою для розвитку обдарувань і здібностей індивідів, що надає нові перспективи для суспільного розвитку. Прикладом можуть бути самопожертвування, надпрецездатність. *Негативна девіація* – відштовхується суспільством; розглядається як таке, що спричиняє шкоду індивідам і соціуму. Прикладами є тероризм, крадіжки, суїцид, цинізм.

Боярин Л.В. виділяє *антисоціальну, асоціальну та аутодеструктивну* види девіації. Перша суперечить соціальним і правовим нормам, загрожує соціальному порядку і благополуччю оточуючих. Наступна є формою дезорганізації окремої особи в групі осіб або в суспільстві, де виявляється невідповідність очікуванням, що склалися в суспільстві. Остання являє собою поведінку, що відхиляється від психологічних норм, загрожуючи цілісності і розвитку особистості. Її прикладами є суїциdalна та вікtimна поведінки [5, с. 70].

Дана поведінка може носити або яскраво виражений, або прихований характер. Якщо має місце перше, то підлітки ступають на шлях ризику. Ризикована поведінка завжди пов'язана з невідповідністю людських вчинків, дій, які є розповсюдженими в суспільстві, правилам поведінки, стереотипам. При цьому одні соціологи за точку відліку приймають очікування, а інші – зразки поводження [6, с. 232]. Але в деяких випадках даний ризик набуває надзвичайно жорстокого значення і його реалізації.

Ризиковану поведінку підлітків поділяють на два види:

1. Поведінка, яка відхиляється від норм психічного та психологічного здоров'я.

2. Поведінка, яка відхиляється від моральних, соціальних норм, що виявляються у вчиненні проступків та злочинів.

Наявністю вкрай негативної мети характеризуються вже існуючі більше року так звані *Групи смерті* (назва однайменної статті в газеті «Новая газета», автор якої вперше опублікувала інформацію про те, що у Всесвітній мережі поширені самоубиства серед підлітків), які набирають популярності серед підлітків у соціальних мережах. Відсутня класифікація даних груп, але є різні назви та деякі відмінності у самій суті тієї чи іншої групи. Наприклад, «*Сині кити*» (гра-квест, кінцевою метою якої є вчинення самоубиства), «*f57*», «*Tихий дім*» (кінцева мета ігор – досягнення так званого «Тихого дому» – місця, де сон, реальність і інтернет зливаються в єдине ціле і з якого нібито можна правити світом), «*Розбуди мене о 4.20*» (цифри 4.20 відсилають до Америки, де в цей час зазвичай прийнято вживати наркотичні засоби та психотропні речовини), «*Морекитів*» (група, основна мета якої – перешкоджання здійснення підлітками суїциду), «*f58*», «*Кити пливуть вгору*» (група створена окремо для дівчаток-підлітків, основний напрям якої – доведення до самоубиства через психологічний тиск на жіноче ество), «*d28*», «*Біжси або помри*» (сенс гри в тому, що підлітки отримують одне єдине завдання – перебігти дорогу перед будь-яким транспортом, що рухається на високій швидкості з метою самоубиства). Дані групи є публічного та приватного типу і це автоматично тягне за собою те, що будь-хто може вступити до них.

Ризикована поведінка підлітків тісно пов'язана з Групами смерті, тому що сама суть гри полягає в таємничості виконання поставлених «кураторм» завдань, прихованості вступу до таких груп та особливістю прийняття участі, що і приваблює підлітків.

Дана проблема набула надзвичайно гострого значення в суспільстві, оскільки її розповсюдження відбувається у Всесвітній мережі і даний процес майже не піддається контролю. Контроль можливо здійснювати лише поверхнево, тобто блокувати створення подібних груп, видаляти написи, які автоматично виконують посилання на подібні групи та по можливості перевіряти і видаляти створені соціальні сторінки. Встановити або визначити, ким, коли та в який час була створена група, – неможливо. Враховуючи те, що в Україні розвиток кіберзлочинності відбувається повільними темпами, ми не можемо стверджувати, що навіть за найвищого рівня поширення даних груп розслідування буде прискореними.

Вікові особливості учасників даних груп полягають також у тому, що підлітки, тобто особи віком від 12 до 16 років, наділені вразливою та нестабільною психікою, яка найбільше піддається впливу в цьому віці. Підлітки, на їхню думку, мають багато проблем, які вони самостійно не в змозі вирішити і, виконавши кінцеве завдання цих груп, вважають, що проблеми зникнуть. Також особливістю даного віку є те, що вони не звикли розповідати про свої проблеми батькам та рідним. Підлітки або взагалі замовчують проблеми, або ж розповідають, коли вже запізно і

вирішити ситуацію складно, що призводить до непорозумінь та суперечок в сім'ї.

За твердженням О.С. Можайкіної, згідно з давньою культурною традицією підлітковий і юнацький вік розглядається як «друге народження особистості». Як новонароджений, неповнолітній із тією ж силою, але в інших формах потребує емоційної підтримки, спілкування. І не його провина, що він знаходить те, що шукає, далеко за межами кращих зразків культури та кращих її представників [7, с. 155].

Цим дітям особливо потрібна увага з боку батьків тому, що в цьому віці вони відчутно починають пізнавати та розуміти поняття «довіра», «повага», «взаєморозуміння», «спільні інтереси». Якщо дитина в цей період буде більше часу залишатись наодинці, то в подальшому вона втратить довіру до батьків і близьких. На думку багатьох дитячих психологів, саме ці причини і спонукають їх на вчинення таких небезпечних кроків.

Загальні причини девіантної поведінки неповнолітніх:

1) соціальні фактори (неблагополуччя сім'ї, негативні приклади в поведінці; аморальний спосіб життя сім'ї; безвідповідальність батьків за власні дії);

2) моральні фактори (негативні приклади у моральній поведінці; низька культура сім'ї; прояви насильства);

3) виховні фактори (відсутність вдалих прикладів; недостатній рівень виховної роботи).

Цікавим для нашого дослідження є твердження І.М. Острівської-Бугайчук, яка визначає серед причин девіантної поведінки підлітків такі: розлади психічних процесів; спадковість і психологічний клімат у сім'ї, а також причини, пов'язані із соціально-економічними і політичними потрясіннями, морально-естетичною і правовою нестабільністю розвитку нашої країни [8].

Вважаємо, що девіантну поведінку неповнолітніх можливо передбачити та запобігти крайнім її проявам за допомогою таких шляхів:

1) держава шляхом створення відповідних органів на національному та місцевому рівнях повинна запро-

вадити гарячу лінію, яка допомагала б дітям у складних ситуаціях;

2) ввести профілактичну функцію сектору ювенальної превенції Національної поліції України, основне призначення якої – проведення уповноваженими працівниками (наявність знань з психології бажана) бесід на різну тематику з дітьми, з метою раннього виявлення проблеми;

3) розробити та прийняти нормативно-правові акти з найвищою юридичною силою, які б захищали моральний стан підлітків, визначали шляхи його подолання, а також встановлювали відповідальність за розповсюдження або сприяння розповсюдженю інформації, яка загрожує психологічному здоров'ю дітей та спонукає їх до вчинення асоціальних дій;

4) передбачити впровадження в навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладах виховних заходів із зачлененням вчителів, батьків, громадських діячів та працівників сектору ювенальної превенції Національної поліції України;

5) сектору ювенальної превенції систематично вести облік сімей з дітьми. Звертаємо увагу на те, що до ризикованої поведінки схильні не лише підлітки, які виховуються в неблагополуччих сім'ях. Тому варто вести облік усіх сімей, в яких виховуються неповнолітні діти, а також проводити різноманітні заходи (бесіди, лекторії, зустрічі) з метою попередження девіантної поведінки, що носить ризикований характер.

Підсумовуючи все вищезазначене, варто звернути увагу на той факт, що ризикована поведінка підлітків у більшій мірі провокується інформацією, яка розміщується в соціальних мережах. Вітчизняним вченим варто приділити велику увагу вивченню даної проблеми та сформувати ефективні правові, педагогічні і психологічні програми подолання зазначеного негативного соціального явища. Окреслені в статті шляхи вирішення і запобігання ризикований поведінки підлітків не є вичерпними і потребують подальшого наукового обґрунтування та практичного застосування.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Поліція: самогубств не стало більше, однак у «групах» 35 тисяч користувачів з України // Українська правда: інтернет-видання. 2017. URL : <http://www.pravda.com.ua/rules/> (дата звернення: 17.04.2017).
2. Большой толковый психологический словарь / Артур Ребер ; [пер. с англ.]. – Т. 1 (А-О). – АСТ, Вече, 2003. – 592 с.
3. Можайкіна О.С. Психологічні засади діагностики і корекції протиправної поведінки неповнолітніх в закладах загальної середньої освіти : автореф. дис....канд. психол. наук : 19.00.06 / О.С. Можайкіна ; Академія упр. Мін-ва внутр. Справ. – К., 2010. – 18 с.
4. Іванова О.М., Петренко М.В. Девіантна поведінка та сімейне виховання / О.М. Іванова, М.В. Петренко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – Вип. 25(29). – С. 211–218.
5. Боярин Л.В. Причини проявів девіантної поведінки підлітків із сімей трудових мігрантів / Л.В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 2(31). – С. 68–75.
6. Павліченко П.П. Соціологія. Навч. посіб. для студ. несоціол. спец. / П.П. Павліченко, Д.А.Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 254 с.
7. Можайкіна О.С. Соціально-психологічний аналіз делінквентної поведінки неповнолітніх / О.С. Можайкіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / За ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т.2. – Вип. 4. – Миколаїв : ТОВ фірма «Іліон», 2010. – С. 155–159.
8. Острівська-Бугайчук І.М. Причини формування девіантної поведінки підлітків / І.М. Острівська-Бугайчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – Вип. 2. – С. 48–52.